

14-WAIMES

Het Waals in Zuidoost-België

In Oost-België bestaan de Romaanse en de Germaanse cultuur naast elkaar sinds de tijd van de eerste nederzettingen. Tegenwoordig heerst daar op zeer kleine ruimte een taalconstellatie zoals we nauwelijks ergens anders zien in West-Europa: Duits als officiële en dagelijkse taal van de Duitstalige Gemeenschap van België, met dialectgroepen in het noorden en het zuiden; Frans als officiële taal van de Franse Gemeenschap voor het merendeel van de bewoners en het Waals als dialect in het dagelijkse leven. Het Waalse kanton Malmedy is gelegen tussen de Duitstalige kantons Eupen en Sankt Vith en speelt een tegenstrijdige rol: enerzijds en anderzijds verbindend. Als men verder naar het westen kijkt, overweegt de verbindende functie, aangezien de twee Duitstalige kantons behoren tot het Waalse Gewest.

Het Waals - een Gallo-Romaanse taaleigenaardigheid met Germaanse taalinvloeden

Het Waals onderscheidt zich sterk van het Standaardfrans. Het is het Gallo-Romaanse dialect dat het sterkst beïnvloed wordt door Germaanse talen. Het aandeel van de aangrenzende Duitse taal in de woordenschat van het dialect wordt geschat op een vierde. Taalkundigen zien in het Waals een Romaans idioom of een taaleigenaardigheid van de Gallo-Romeinse taalgroep van de "langues d'oïl". Het komt zoals het Frans en het Roemeens voort uit het gesproken Latijn van de Romeinen, dat in tegenstelling tot het geschreven Latijn niet uitgestorven is. Het Waals kon dankzij zijn randpositie in het Romaanse taalgebied en zijn nabijheid met Germanië langer "weerstand" bieden. Vermoedelijk heeft uitgerekend de kwetsbare positie in het uiterste oosten van het Romeinse gebied een zeker volhardingsvermogen en ook het ontstaan van afwijkende vormen in de hand gewerkt. Volgens romanist Stany Noël, werkzaam voor de Fondation Rurale de Wallonie, gevestigd te Faymonville (gemeente Weismes), vormt tegenwoordig eerder het Frans een bedreiging voor de Waalse taal. Hij ziet Waals meer als een dialect, een taal uit het verleden. De jonge generaties, die nauwelijks nog Waals spreken, gebruiken leenwoorden uit de Franse woordenschat, zodat hun gesprekken nog weinig met Waals te maken hebben.

Van het ontstaan in het noordoosten van Gallië tot de dagelijkse taal van nu

In de 9e eeuw werd Waals een taal die zich onderscheidde van het klassieke Latijn. Tegelijkertijd doet er zich op het Gallische territorium een taaldiversificatie voor. Het Waals ontstaat in het noordoosten van Gallië. De benaming "Waals" stamt af van het Germaanse woord "Wahala", wat "vreemd" betekent. Gesproken Waals dook op in de 16e eeuw. Sinds de 17e eeuw wordt de taal ook geschreven. In de 19e eeuw hielden vooral geleerden zich bezig met Waals. Toen het Waals een "waardige" taal werd, boden de scholen echter verzet. De kinderen moesten les krijgen in het Frans. "Waals" bleef de spreektaal van de ongeletterden. Tegenwoordig leeft Waals verder als volkstaal onder arbeiders en landbouwers. Maar het overleeft ook in geschreven vorm in gedichten, theaterstukken en liederen. Er worden verscheidene initiatieven ontwikkeld om de teloorgang van het Waals tegen te gaan. Bij een deel van de bevolking heeft dit al vruchten afgeworpen.

Walen en Pruisen bejegenen elkaar welwillend na de herordening van Europa in 1815

Bij de herordening van Europa ingevolge het Congres van Wenen werden de grenzen in Europa hertekend. België werd bij Nederland gevoegd. Het kanton Malmedy werd Pruisisch. Het streven naar culturele identiteit werd bevorderd. Iets meer dan 10.000 inwoners van de gemeentefederaties aan de westgrens van Pruisen werden in 1817-18 beschouwd als Waalstalig. Door de politieke grenzen die in 1815 getrokken werden, werd een Waalse minderheid gecreëerd. In tegenstelling tot de Polen en de Elzas-Lotharingers gedroegen deze Walen zich welwillend en onopvallend ten opzichte van de meerderheidsbevolking en haar overheidsinstellingen in de jaren dat ze bij Pruisen-Duitsland hoorden. Ja, achteraf gezien waren de Walen de Pruisische monarchie wel toegeneegen, vooral in de jaren 1830-40. Van Pruisische zijde werd hun "een goede patriottische zin" toegeschreven en ook een gezonde houding tegenover hun burens: "Hoewel de Walen Frans spreken, zijn de mensen daar noch Frans noch Belgisch gezind". De historicus Sebastian Scharte formuleerde

het als volgt: "Lichtelijk overdrijvend zou men kunnen zeggen dat de Pruisische Walen zich vooral bewust waren van hun minderheidsrol, wanneer er verliefde blikken uit het verre Berlijn op hen gericht waren."

Oprukkend nationalisme in de 19e eeuw - een moeilijke tijd voor het Waals

De onproblematische verhouding tussen de Walen en de Pruisen zou in de tweede helft van de 19e eeuw echter ingrijpend veranderen, toen natie en taal meer en meer gelijkgesteld werden. In 1865 lanceerde Bismarck zijn zogenaamde 'Kulturkampf' (cultuurstrijd). Hij beval de germanisering van scholen, kerken en overheidsorganen, vooral ook in het oosten van Polen en het zuiden van Denemarken. Op 28 augustus 1876 vaardigde hij een wet uit die Duits als enige officiële taal verplicht stelde in alle Pruisische gebieden en bestuursgebieden. Hij had het niet zozeer op de 12.000 Walen gemunt. Het ging hem veeleer om de verduitsing van de grotere en politiek minder beminde Duitse minderheid ten noorden en ten oosten van het Duitse Keizerrijk (Denemarken, Polen). In 1877 voerde dr. Quirin Esser als Pruisische cultuurstrijder ter plaatse een heftige uiteenzetting met de Waalse clerus. In 1889 was Frans onderwijs volledig uit het leerplan verbannen. In sommige Waalstalige dorpen mochten de kinderen tijdens de speeltijd alleen Duits spreken. De repressieve koers van de Pruisische machthebbers op taalgebied stootte in private Waalse kringen op weerstand, vooral bij de geestelijken, die het godsdienstonderwijs aan de kinderen hierdoor in gevaar zagen komen. De restricties hadden op middellange termijn eerder een tegenovergesteld effect. Waalse initiatieven staken de kop op. In Malmedy werd bijvoorbeeld in 1898 de Club Wallon opgericht. Meer en meer medestanders schaarden zich achter één pastoor die opkwam voor de Waalse zaak.

Pastoor Pietkin voerde strijd om het recht op een moedertaal, niet om het Waals

Op de plaats waar de huidige Rue de Tchénas uitkomt op de Rue de Botrange, de straat die van het Signaal van Botrange komt, werd na de Eerste Wereldoorlog een monument opgericht voor eerwaarde Pietkin van Sourbrodt. Op het ronde medaillon zien we zijn gezicht, gekroond door een bronzen sculptuur van Romulus en Remus, de legendarische stichters van Rome. Nicolas Pietkin zag het levenslicht in Malmedy in 1849. Hij voltooide de middelbare school in Neuss en ging daarna theologie en filosofie studeren in Bonn, waar hij ook lezingen aan de medische faculteit bijwoonde. Hij werd tot priester gewijd in de dom van Keulen. In 1879 keerde hij terug naar Oost-België en werd hij pastoor in Sourbrodt. In zijn bescheiden pastorie was hij voor iedereen aanspreekbaar. Hij bezocht zieken, ook bij metershoge sneeuw en gietende regen, en diende het laatste sacrament toe in het Frans, Waals of Duits. Als pastoor van Sourbrodt kwam hij, als tegenstander van het Duitse schoolbestuur, heftig op voor het behoud van het Frans als school- en kerktaal. Hij veroordeelde scherp het verbod op het Frans. Toen de onderdrukking van het Frans te groot werd, gaf pastoor Pietkin godsdienstles in de moedertaal van de gelovigen: aan de Waalse kinderen in het Waals, aan de Duitse kinderen in het Duits. Het recht zich in zijn moedertaal te uiten, ging voor hem boven alles. Desnoods was hij ook voor zijn Duitse medeburgers opgekomen. Hij was de overtuiging toegedaan dat het voor zich sprak dat "la petite patrie wallone" ondanks alle controversen sinds de oprichting van het rijk bij Pruisen ("la grande patrie prussienne") hoorde. Als katholieke priester belichaamde hij het verband tussen de Kulturkampf en het minderhedenbeleid en pleitte hij voor geloofsbemiddeling in het Frans, waarin het Waals uiteindelijk zijn oorsprong vond.

Uitweiding - Een paar woorden over de conflicten tussen Walen en Vlamingen

Tegenwoordig leven er zo'n 3,4 miljoen mensen in het Waalse Gewest, onder wie zo'n 75.200 in de Duitstalige gemeenschap. Het Waalse Gewest werd officieel in het leven geroepen in 1980, bij de tweede Belgische staatshervorming. Vanuit historisch oogpunt was de oprichting van België in 1830 een sleutelgebeurtenis. Toen besloten de Brusselse elites, die de revolutie hadden op gang gebracht, dat België een Franstalige eenheidsstaat moest worden en dat de Vlamingen daarom in het Frans geassimileerd moesten worden. De Nederlandstalige Vlamingen in de noordelijke helft van het land verzetten zich al snel tegen deze plannen. Dat was het begin van de Vlaamse Beweging. Ze kwamen op voor het gebruik van het Nederlands in Vlaanderen. Uit de verbittering dat ze Frans moesten spreken en dat de Franstalige landgenoten duidelijk een machtsmonopolie bezaten op vele

gebieden, ontstond ook een Vlaams nationalisme. In de zuidelijke helft van het land werd toen nog geen bescherming van de Waalse taal geëist. In de 19e eeuw groeide België dankzij de Waalse mijnbouw en staalindustrie uit tot het sterkst geïndustrialiseerde land van Europa na Engeland. De eerste tekenen van een Waalse Beweging deden zich voor in 1898 als reactie op de Gelijkheidswet, die België officieel veranderde in een staat met twee officiële landstalen. Na het tweede Waalse Congres in 1912 schreef de congresvoorzitter Jules Destrée in een open brief aan koning Albert I: "Sire, u regeert over twee volkeren. In België zijn er de Walen en de Vlamingen; er zijn geen Belgen." De emotionele kloof tussen de taalgroepen werd vooral verdiept tijdens en na de twee wereldoorlogen. Om de vrede in België te versterken, werd in 1962/1963 een zogenaamde taalgrens tussen Vlaanderen en Wallonië vastgelegd, met als doel de "verfransing" van de Vlaamse bevolking (vooral in de randgemeenten rond Brussel) tegen te houden. In de jaren 1970-80 werd Wallonië bijzonder hard getroffen door de ondergang van de mijnbouw en de staal- en textielindustrie. Vervallen fabrieken en gesloten mijnen in het Maasdal en rond Bergen en Charleroi bepaalden het beeld van de regio. De traditionele industrie was grotendeels uitgedoofd en daardoor ook de inkomensmogelijkheden. De gezinnen moesten steeds meer terugvallen op de sociale zekerheid, die volgens de Vlaams nationalistische gefinancierd wordt met geld van de werkende Vlamingen. De Vlaamse economie kende met name vanaf midden de jaren 1960 een sterke groei. Het noorden van België had het zuiden ingehaald als meest welvarende regio. De Britse historicus Tony Judt wijt in zijn veelgeprezen werk *Na de oorlog. Een geschiedenis van Europa sinds 1945* de conflicten tussen Vlamingen en Walen vooral aan drie omstandigheden: ten eerste de historische tweedeling van het land, die ten tweede versterkt werd door een onoverkomelijke taalbarrière (veel Vlamingen spreken Frans, maar weinig Walen Nederlands) en ten derde een uitdijende economische kloof.

Waalse gebruiken en cultuur nu – twee voorbeelden: meinachtzingen en modern theater

Lu Nut du May (fonetisch: lü nüt dü may)

Een van de mooiste voorjaarsgebruiken in het Waalse deel van Oost-België is het meinachtzingen: in de nacht van 30 april op 1 mei trekken de mannelijke vrijgezellen eropuit, om het lied van de meinacht, *Lu Nut du May*, te zingen voor de meisjes. De tekst werd in 1898 geschreven door streekdichter Florent Lebierre uit Malmedy. 30 jaar later zette zijn broer Olivier de tekst op muziek. Omstreeks 1900 vertaalde de echtgenote van de toenmalige districtscommissaris van Malmedy, barones Von der Heydt, het aan haar opgedragen driestrofige lied uit het Waals in het Duits. Vanaf 1920 raakte het lied *Lu Nut du May* verspreid in de streek rond Malmedy en ook rond Sankt Vith. Vooral muziekkapellen namen het op in hun repertoire. De meisjes hadden het niet gemakkelijk bij deze hofmakerij. Ze moesten geduldig wachten op de door de nacht trekkende jongens en sporadisch opstaan om de vermoeide en vaak aangeschoten menigte te amuseren.

Cûh'née

Een heel oude traditie is "lu cûh'née". Het werkwoord "cûh'ner", dat zo veel betekent als "koken", is geëvolueerd tot de benaming voor een zeer specifiek gerecht: "cûh'née". In Malmedy zegt men ook: "een cûh'née maken". Cûh'née werd vroeger gegeten als de aardappelen gerooid werden, d.w.z. in de maanden september, oktober en november. De maaltijd, waarop vaak een feest volgde, werd gegeten op de aardappelvelden. Er werd een vuur gemaakt en als daarvan alleen nog een smeulende massa over was, lieten ze de aardappelen daarop "poffen" (in het Waals: "petter les cromptîres"). Het recept van cûh'née is in de loop van de tijd maar weinig veranderd. De aardappelen worden bereid in de schil, in twee gesneden, gezouten en gepeperd. Dan wordt er boter aan toegevoegd. Ze worden gegeten met gemarineerde haring en ajuin (gesmoord in boter of rauw en heel fijn gehakt). Bier of Luikse pékèt (jenever) passen er perfect bij. Tegenwoordig wordt cûh'née in Malmedy meestal thuis bereid, in familieverband of onder vrienden. De traditie leeft echter ook nog voort op bijeenkomsten en feesten van muziekverenigingen, zangkoren of andere clubs.

Carnaval des Ombres (Carnaval van de Schaduwen) – streekverhaal

Hoewel de Waalse cultuur sterk gericht is op tradities, zijn er ook altijd werken van eigentijdse cultuurscheppers die zich weten door te zetten. Een voorbeeld daarvan is het theaterstuk "Carnaval

des Ombres" (Carnaval van de Schaduwen). Het vertelt het verhaal van de (met name Waalse) dwangsoldaten na de annexatie van de Oostkantons bij het Duitsland van Hitler. Na de oorlog werden ze door de Belgische overheid als sympathisanten van de bezetter behandeld. Nog lang daarna werd de hele bevolking van de Oostkantons, inclusief de Franstaligen, "mof" (denigrerende benaming voor een Duitse soldaat) genoemd. De auteur en acteur van de one-man-show is Serge Demoulin. Hij is afkomstig uit Waimes, maar woont nu in Brussel. Hij verweeft op een tragikomische manier de geschiedenis van de dwangsoldaten met autobiografische elementen. Zijn grootvader en zijn oom werden als dwangsoldaten naar het oostfront gestuurd en overleefden de oorlog niet - dat was het lot van 3.400 van de 8.000 Oost-Belgische dwangsoldaten.

Specifieke zinswendingen voor fietsers in het Waals

Nederlands

Waals

Frans

Hebt u een kamer met ontbijt voor 1 nacht?

Av' one tchêbe avou lu djuné po one nut'?

Avez-vous une chambre avec déjeuner pour une nuit?

Zijn er broodjes en ham als ontbijt?

I n'a-z-i dès p'tits pâs èt do djâbô po djuner?

Y a-t-il des petits pains et du jambon pour déjeuner?

Kan men de fietsen op een veilige plaats zetten?

Pout-z-on wèster lu vélo?

Peut-on ranger le vélo? (le mettre en sécurité ?)

Waar kan men een panne laten repareren?

Wice pout-z-on lèye rèparer one panne?

Où peut on faire réparer une panne?

Hoeveel kilometer is het van Faymonville naar Sankt Vith?

Cubé du kilomèt'n'a-z-i de Fèmonvèye à Sint Vit?

Combien de kilomètres y a-t-il de Faymonville à Saint Vith?